НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ТВАРИННИЦТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

ТОМАХ ВОЛОДИМИР ЮРІЙОВИЧ

УДК 631.1:332.3:005.591.4

ІНТЕГРАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТА СИСТЕМ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В МЕНЕДЖМЕНТ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
МАТВЄЄВ Павло Миколайович,
Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України, провідний науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ГУТОРОВ Олександр Іванович,
Інститут кліматично орієнтованого сільського господарства Національної академії аграрних наук України, провідний науковий співробітник відділу геоінформаційних технологій, менеджменту та економічних досліджень;

доктор економічних наук, професор
КАЛИНА Тетяна Євгенівна,
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика», завідувач кафедри геодезії та землеустрою.

Захист відбудеться «01» жовтня 2026 р. о $14^{\underline{00}}$ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 65.356.02 в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України за адресою: 61026, м. Харків, вул. Тваринників, 1-А, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України за адресою: 61026, м. Харків, вул. Тваринників, 1-А, читальний зал.

Автореферат розісланий «28» серпня 2026 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Смігунова О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах трансформації земельних відносин, розвитку ринку сільськогосподарських земель, посилення ресурсних та екологічних обмежень, а також зростання невизначеності зовнішнього середовища ефективність землекористування дедалі більшою мірою залежить не лише від кількісного та якісного складу земельного фонду підприємства, а й від якості управлінських рішень щодо його формування, використання та відтворення.

Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах воєнного стану та майбутнього післявоєнного відновлення України, коли аграрні підприємства стикаються з втратою доступу до частини земель, їх мінуванням і забрудненням, пошкодженням меліоративної та виробничої інфраструктури, погіршенням якісного стану ґрунтів та зростанням ризиків господарської діяльності. За таких обставин виникає необхідність переходу від відокремленого застосування економічних, організаційних, технологічних, екологічних та інституційних інструментів до їх системної інтеграції в загальний менеджмент аграрного підприємства.

Вагомий внесок у дослідження проблем земельних відносин, раціонального землекористування, економічної ефективності використання земельних ресурсів та управління ними в аграрній сфері зробили В. Г. Андрійчук, О. І. Гуторов, В. В. Горлачук, І. М. Песчанська, М. В. Зось-Кіор, Т. Є. Калина, І. В. Кошкалда, А. Г. Мартин, П. М. Матвєєв, О. В. Назаренко, А. М. Полтавець, Н. І. Паляничко, В. І. Сапич, Н. М. Сапич, І. С. Должикова, М. Л. Багін та інші науковці. Водночас, попри значний науковий доробок, недостатньо опрацьованими залишаються питання цілісної інтеграції механізмів та систем ефективного використання земельних ресурсів у загальну систему менеджменту аграрних підприємств, узгодження стратегічного, операційного, інформаційно-аналітичного та контрольного контурів такого управління, а також адаптації відповідного інструментарію до високої мінливості та ризикогенності сучасного середовища.

Необхідність вирішення цих теоретико-методологічних і прикладних завдань визначає актуальність, наукову значущість та практичну спрямованість дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темою «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб’єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.), а також науково-дослідної теми Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України «Ідентифікувати сценарії та процедури відновлення виробничо-технологічного, агроекологічного та інноваційно-інвестиційного потенціалу молочного скотарства на деокупованих територіях» (номер державної реєстрації

0124U001624, 2024-2025 рр.). У межах зазначених наукових тем автором поглиблено теоретико-методичні положення та обґрунтовано прикладні напрями управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрними підприємствами.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад управління ефективністю використання земельних ресурсів та інтеграції відповідних механізмів та систем в менеджмент аграрних підприємств.

Відповідно до сформульованої мети дисертаційного дослідження визначено та реалізовано такі основні завдання:

– розкрити значення земельних ресурсів та визначити їх місце у структурі ресурсного забезпечення функціонування аграрних підприємств;

– систематизувати економічні, екологічні та соціальні характеристики земельних ресурсів як специфічного об’єкта управлінського впливу в системі менеджменту аграрних підприємств;

– сформувати методичні положення щодо оцінювання результативності та ефективності використання земельних ресурсів суб’єктами аграрного виробництва;

– здійснити комплексне оцінювання фактичного рівня ефективності використання земельних ресурсів у діяльності аграрних підприємств;

– встановити характер та ступінь впливу виробничої спеціалізації аграрних підприємств на показники ефективності землекористування;

– визначити тенденції та напрями трансформації ефективності використання земельних ресурсів в умовах зміни земельних відносин;

– систематизувати управлінський інструментарій регулювання ефективності використання земельних ресурсів у системі менеджменту аграрних підприємств;

– розробити концептуальну побудову та структурно-функціональну архітектоніку механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств;

– обґрунтувати стратегічні пріоритети та напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів у діяльності аграрних підприємств.

Об’єктом дослідження виступають процеси інтеграції механізмів та систем ефективного управління використанням земельних ресурсів в менеджмент аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів інтеграції механізмів та систем ефективного управління використанням земельних ресурсів в менеджмент аграрних підприємств.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дисертаційної роботи сформовано на основі фундаментальних положень економічної теорії, концептуальних засад соціальної ринкової економіки, теорії постіндустріального розвитку суспільства та принципів сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань у дослідженні застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів

економічного пізнання. Зокрема, використано *діалектичний метод* для розкриття закономірностей і суперечностей розвитку процесів управління земельними ресурсами; *методи аналізу та синтезу* при уточненні змісту управління ефективністю використання земельних ресурсів та визначенні їх специфічних характеристик як об'єкта управлінського впливу; *історико-логічний метод* для дослідження еволюції наукових підходів до управління земельними ресурсами в контексті трансформації земельних відносин; *метод системного аналізу* при встановленні взаємозв'язків між суб'єктами, об'єктами, інструментами та механізмами управління земельними ресурсами аграрних підприємств; *статистичні та графічні методи* для оброблення, систематизації, узагальнення та наочного представлення емпіричних даних; *методи кількісного і якісного порівняння* для оцінювання досягнутого рівня та виявлення відмінностей в ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам земельних відносин, управління земельними ресурсами, ефективності землекористування, ресурсного забезпечення та менеджменту аграрних підприємств.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні статистичні й аналітичні матеріали Державної служби статистики України, інформаційні матеріали органів державного управління, фінансова та статистична звітність аграрних підприємств, результати власних спостережень і розрахунків, а також матеріали наукових публікацій та відкритих інформаційних джерел.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних та прикладних положень щодо формування, функціонування й інтеграції механізмів та систем управління ефективністю використання земельних ресурсів у менеджмент аграрних підприємств.

Основні положення, що визначають наукову новизну одержаних результатів, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади формування та інтеграції в систему менеджменту аграрних підприємств механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів, які передбачають розмежування функціонального та інструментального навантаження складових системи управління основною діяльністю за стратегічним, тактичним і оперативним рівнями, узгодження економічних, екологічних і соціальних цілей землекористування, визначення відповідних стратегічних орієнтирів та застосування процедур раціоналізації управлінських рішень щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів;

удосконалено:

– методичний підхід до оцінювання ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, який, на відміну від існуючих, передбачає врахування товарної та галузевої спеціалізації товаровиробників, поєднання

показників економічної результативності з оцінюванням екологічних і соціальних наслідків землекористування та проведення ретроспективного аналізу динаміки відповідних індикаторів, що забезпечує комплексність оцінки досягнутого рівня ефективності;

– типологію інструментарію управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств на основі розмежування інструментів прямого й опосередкованого впливу, їх диференціації за складністю застосування, доступністю та можливостями використання на оперативному, тактичному і стратегічному рівнях менеджменту;

– організаційно-методичних положення щодо врахування наслідків запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, які передбачають оцінювання впливу повноцінного залучення земельних активів до економічного обороту на структуру витрат, ресурсне забезпечення, інвестиційні можливості та кінцеві результати виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств;

набули подальшого розвитку:

– теоретичне трактування змісту категорії «земельні ресурси» в системі ресурсного забезпечення аграрного підприємства через обґрунтування їх системоутворюючої ролі у здійсненні основної діяльності, формуванні виробничого потенціалу та забезпеченні взаємодії інших складових ресурсного потенціалу підприємства;

– наукові положення щодо позиціонування земельних ресурсів як специфічного об’єкта управління в менеджменті аграрних підприємств на основі виокремлення економічних, екологічних і соціальних характеристик їх використання та відтворення, а також встановлення взаємозалежності результатів у зазначених сферах у процесі сільськогосподарського землекористування;

– встановлення закономірностей зміни економічної ефективності використання земельних ресурсів залежно від спеціалізації, розмірів і масштабів виробничої діяльності аграрних підприємств, що створює методичне підґрунтя для визначення раціонального співвідношення галузей у виробничій структурі підприємств різних типорозмірів за критерієм максимізації результативності землекористування;

– структуризація інструментарію управління ефективністю використання земельних ресурсів шляхом виокремлення економічної, організаційно-управлінської, землевпорядної та ґрунтоохоронної груп інструментів, конкретизації їх складу та встановлення послідовності застосування на оперативному, тактичному і стратегічному рівнях управління функціонуванням та розвитком аграрних підприємств;

– науково-методичні засади формування стратегічних напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, які ґрунтуються на зіставленні фактичного й очікуваного рівнів економічної ефективності землекористування з прогнозованими результатами основної діяльності та передбачають формування портфелів стратегічних рішень за альтернативами концентрованого, інтегрованого і диверсифікованого

зростання та скорочення з урахуванням ресурсних можливостей, потенціалу й умов функціонування підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розроблених у дисертації теоретичних положень, методичних підходів, висновків і практичних рекомендацій у діяльності аграрних підприємств та органів державного управління при формуванні й удосконаленні механізмів управління ефективністю використання земельних ресурсів. Запропоновані розробки можуть бути застосовані для обґрунтування управлінських рішень щодо раціоналізації землекористування, підвищення економічної, екологічної та соціальної результативності використання земель, удосконалення стратегічного і поточного планування, а також формування інструментарію адаптації аграрних підприємств до змін земельних відносин та умов господарювання.

Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності ТОВ «Українська агроінвестиційна компанія» м. Харків (довідка № 1/107/26 від 04.05.2026 р.), ТОВ «Агро Контур» Сумського району Сумської області (довідка № 42 від 23.04.2026 р.), ФГ «Натон» Сумського району Сумської області (довідка № 28 від 15.05.2026 р.), а також в навчальному процесі при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України (довідка № 178-01/а від 29.04.2026 р.).

Особистий внесок автора. Наукові результати, висновки та пропозиції, представлені в дисертаційній роботі, одержані автором самостійно. У дослідженні сформовано авторський підхід до інтеграції механізмів і систем управління ефективністю використання земельних ресурсів у менеджмент аграрних підприємств, обґрунтовано відповідний управлінський інструментарій та визначено стратегічні напрями підвищення результативності землекористування.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися та одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях, серед яких: II Міжнародна науково-практична конференція VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (Харків, 2015); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку» (Миколаїв, 2023); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики:» (Полтава, 2024); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку тваринництва в умовах війни та повоєнного відновлення» (Харків, 2024).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 10 наукових праць (8 одноосібних) загальним обсягом 4,9 друк. арк., в тому числі: 5 наукових статей у вітчизняних фахових виданнях з економіки; 1 стаття у зарубіжному періодичному вивчанні, 4 публікації в матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота викладена на

190 сторінках друкованого тексту, основний зміст займає 170 сторінок. Робота містить 14 таблиць, 21 рисунок та 1 додаток. Список використаних джерел складає 216 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ **«Теоретично-методичні засади ефективного використання земельних ресурсів аграрних підприємств»** присвячено розкриттю ролі та місця земельних ресурсів у системі ресурсного забезпечення функціонування аграрних підприємств, систематизації економічних, екологічних і соціальних характеристик земельних ресурсів як специфічного об'єкта управлінського впливу в менеджменті аграрних підприємств, а також формуванню методичних положень щодо оцінювання ефективності їх використання у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності.

Критичне узагальнення наукових підходів до визначення ролі земельних ресурсів у функціонуванні аграрного виробництва та формуванні ресурсного потенціалу підприємств дало змогу виокремити низку їх ключових характеристик. Насамперед земельні ресурси мають природне походження, виконують системоутворюючу функцію у здійсненні сільськогосподарського виробництва та значною мірою визначають галузеву спрямованість, виробничу спеціалізацію й особливості господарської діяльності конкретного аграрного підприємства.

Специфіка земельних ресурсів як засобу та просторової основи аграрного виробництва зумовлює особливий характер їх використання. По-перше, виробничі процеси, що здійснюються із залученням землі, тісно пов'язані з природними та біологічними закономірностями, перебіг яких не може повністю контролюватися суб'єктом господарювання. По-друге, оскільки основні біологічні процеси формування сільськогосподарської продукції безпосередньо відбуваються на землі, характер і результативність землекористування суттєво впливають на перебіг економічного відтворення в аграрному підприємстві. Це визначає специфіку планування виробничої діяльності, розподілу ресурсів і фінансових коштів, послідовності та обсягів інвестування в поліпшення земель, а також відтворення живої та уречевленої праці, залученої до сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтовано доцільність розгляду земель сільськогосподарського призначення як базової складової ресурсного потенціалу аграрного підприємства з позицій факторної ефективності (рис. 1). За такого підходу особливого значення набуває оцінювання ефективності використання земельних ресурсів, оскільки результати виробничо-господарської діяльності, отримані в процесі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, формують передумови для відтворення авансованого капіталу, поновлення виробничо-комерційного циклу та забезпечення подальшого економічного зростання суб'єктів аграрного бізнесу.

Отже, рівень ефективності землекористування безпосередньо впливає на можливості формування, використання та відтворення ресурсного потенціалу

аграрного підприємства. Отримувані економічні, екологічні та соціальні ефекти визначають не лише поточні результати його діяльності, а й спроможність реалізовувати стратегічні орієнтири, підтримувати стійкість виробничої системи та забезпечувати довгостроковий розвиток.

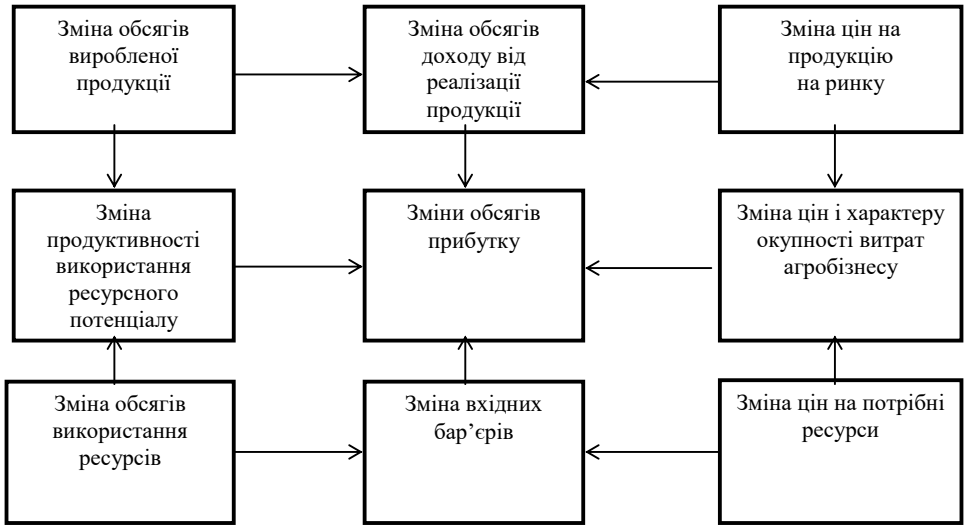

Рис. 1. Ідентифікація факторної продуктивності ресурсного потенціалу аграрних підприємств

** розроблено автором*

З урахуванням запропонованої моделі оцінювання продуктивності земельних та інших видів ресурсів аграрних підприємств обґрунтовано подвійний характер земельних ресурсів як об'єкта управління. З одного боку, використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва зумовлює необхідність їх розгляду як самостійного об'єкта управлінського впливу. З іншого боку, окремим об'єктом менеджменту доцільно вважати ефективність використання земельних ресурсів, яка формується як результат комплексного впливу системи управління на виробничо-господарські процеси підприємства. Саме другий підхід має більш прикладне значення, оскільки орієнтує менеджмент не лише на забезпечення належного використання земельних активів, а й на досягнення цільових результатів основної діяльності та стратегічного розвитку аграрного підприємства.

Встановлено пріоритетне значення економічної складової при оцінюванні ефективності використання земельних ресурсів. Водночас процеси їх використання та відтворення запропоновано розглядати у взаємозв'язку економічного, екологічного та соціального аспектів, що відповідає специфіці сільськогосподарського виробництва. Економічна результативність землекористування формує фінансові передумови для отримання соціальних ефектів та реалізації природоохоронних заходів, спрямованих на збереження і відтворення продуктивних властивостей земель. Доведено, що рівень економічної ефективності значною мірою визначається товарною та галузевою спеціалізацією, розмірами і масштабами виробництва аграрних підприємств, тоді як екологічні та соціальні результати доцільно оцінювати у взаємозв'язку з досягнутим рівнем економічної результативності. Відповідно, збалансованість

економічних, соціальних та екологічних ефектів запропоновано розглядати як один із ключових критеріїв раціональності землекористування.

Раціональне використання земельних ресурсів трактується як науково обґрунтована організація використання земель сільськогосподарського призначення, спрямована на отримання максимально можливого господарського результату з урахуванням якісного стану земель, природно-економічних умов виробництва та встановлених екологічних обмежень. Такий підхід передбачає залучення придатних земель до господарського обігу відповідно до їх цільового призначення, формування умов для підтримання високої продуктивності сільськогосподарських угідь, забезпечення належної віддачі з одиниці площі та оптимізації витрат праці й матеріально-фінансових ресурсів.

Невід'ємною складовою раціонального землекористування є охорона земель, яка охоплює систему організаційних, технологічних, меліоративних, агротехнічних та природоохоронних заходів, спрямованих на запобігання необґрунтованому вилученню сільськогосподарських угідь із господарського обігу, протидію підтопленню, заболоченню, водній і вітровій ерозії, збереження та поліпшення фізико-хімічних властивостей ґрунтів, мінімізацію наслідків забруднення агрохімікатами, промисловими відходами, паливно-мастильними матеріалами та іншими небезпечними речовинами. Особливого значення набуває регулювання ґрунтотворних процесів і підтримання природної відтворювальної здатності земель в умовах інтенсифікації аграрного виробництва.

У дослідженні сформовано методичні підходи до оцінювання рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Обґрунтовано, що застосування системи взаємопов'язаних показників дає змогу оцінювати результативність управління ресурсним забезпеченням як на рівні аграрного сектору, так і на рівні окремого підприємства, виявляти відхилення у процесах господарювання, встановлювати причини недостатньої результативності та визначати напрями коригування управлінських рішень.

Аналіз динаміки показників використання сільськогосподарських угідь та факторів, що визначають їх зміну, дозволяє оцінити не лише поточну результативність землекористування, а й його здатність забезпечувати стабільність доходів, відтворення ресурсного потенціалу та зростання економічної цінності залучених виробничих ресурсів. У цьому контексті підвищення цінності земель сільськогосподарського призначення для власників і користувачів виступає важливим наслідком ефективного та раціонального управління землекористуванням.

Другий розділ **«Структурно-динамічні тенденції інтеграції механізмів та систем управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємствам»** присвячено оцінюванню досягнутого рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, встановленню характеру впливу їх виробничої та товарної спеціалізації на результативність землекористування, а також виявленню тенденцій і закономірностей зміни ефективності використання земель

сільськогосподарського призначення в умовах трансформації земельних відносин.

Сучасні умови функціонування аграрних підприємств характеризуються прискоренням технологічних змін та активним поширенням інноваційних рішень у сільськогосподарському виробництві. Це супроводжується професіоналізацією менеджменту, концентрацією ресурсів і посиленням ролі великих інтегрованих аграрних формувань, які мають достатні фінансові та організаційні можливості для впровадження технологічних новацій. Водночас, незважаючи на загалом сприятливі тенденції розвитку внутрішнього та зовнішніх ринків агропродовольчої продукції, рівень результативності діяльності значної частини аграрних підприємств України залишається недостатнім. Однією з причин такого становища є неповна реалізація потенціалу земельних ресурсів, що пов'язано як із недостатніми обсягами довгострокового інвестування у збереження та поліпшення якісних характеристик сільськогосподарських угідь, так і з переважною орієнтацією інвестиційної активності підприємств на оновлення техніко-технологічної бази виробництва.

Характер використання земельних ресурсів аграрними підприємствами значною мірою визначається виробничим профілем, структурою землекористування та цільовим призначенням земельних ділянок. Важливим фактором виступає галузева спеціалізація, оскільки основна частина земель сільськогосподарського призначення залучена до виробництва продукції рослинництва. Водночас суттєвий вплив на інвестиційну поведінку землекористувачів має форма володіння та користування земельними ресурсами. Тривале домінування орендної моделі землекористування та обмеженість повноцінного ринкового обігу земель у попередні періоди послаблювали стимули до здійснення капіталомістких заходів щодо відновлення родючості, поліпшення ґрунтів та довгострокового підвищення продуктивності земель. Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення створило нові передумови для зміни економічної мотивації власників і користувачів земельних активів, однак відповідні інституційні та інвестиційні механізми ще потребують подальшого розвитку.

Для оцінювання тенденцій формування та ступеня реалізації ресурсного потенціалу аграрних підприємств доцільним є аналіз питомих обсягів виробництва основних видів агропродовольчої продукції в розрахунку на одну особу (табл. 1). Співставлення фактичних показників виробництва з мінімальними та раціональними нормами споживання дає змогу виявити дисбаланси у структурі аграрного виробництва, зокрема недостатність пропозиції окремих видів продукції тваринного походження, насамперед м'яса та молока. Водночас рівень фактичного споживання визначається не лише масштабами внутрішнього виробництва, а й платоспроможним попитом населення, ціновою кон'юнктурою та експортною орієнтацією аграрних підприємств. Оскільки зазначені чинники виходять за межі безпосереднього предмета дослідження, основна увага зосереджується на зв'язку між структурою виробництва, спеціалізацією аграрних підприємств та ефективністю використання їх земельних ресурсів.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в розрахунку на одну особу в Україні

Продукція	Роки									2024 р. до 1990 р., %
	1990	2000	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	
Зернові та зернобобові культури, кг	983	497	856	1242	1485	2089	1567	1795	1670	169,9
Соняшник, кг	50	70	148	190	236	398	329	383	323	646,0
Цукрові буряки (фабричні), кг	853	268	300	410	366	264	289	394	320	37,5
Картопля, кг	322	403	408	531	551	519	608	642	573	178,0
Овочі, кг	128	118	177	215	224	241	218	249	229	178,9
Плоди та ягоди, кг	56	30	38	41	46	54	58	60	55	98,2
М'ясо (у забійній масі), кг	84,0	33,8	44,9	46,9	54,9	59,2	64,2	70,2	70,4	83,8
Молоко, кг	472,3	257,4	245,2	242,5	258,9	211,7	225,9	223,2	216,0	45,7
Яйця, шт.	314	179	372	409	456	342	347	342	343	109,2

* за даними Державної служби статистики України та ННЦ «Інститут аграрної економіки»

З табл. 1 особливо виразно видно структурні зміни: порівняно з 1990 р. виробництво на одну особу соняшнику зросло у 6,46 раза, зернових — на 69,9 %, картоплі — на 78,0 %, овочів — на 78,9 %, тоді як виробництво цукрових буряків скоротилося на 62,5 %, молока — на 54,3 %, м'яса — на 16,2 %.

Більш показовим для оцінювання результативності діяльності аграрних підприємств є аналіз динаміки показників прибуткових і збиткових суб'єктів господарювання (табл. 2).

Таблиця 2

Результати діяльності аграрних підприємств Харківської області у 2020-2024 рр.

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Підприємства, які одержали прибуток, % до загальної кількості	83,7	86,7	65,5	67,0	77,9
Підприємства, які одержали збиток, % до загальної кількості	16,3	13,3	34,5	33,0	22,1
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	7801,1	13 362,7	-540,0	-458,8	5386,8
Прибуток прибуткових підприємств, млн грн	8185,1	13 960,7	2812,5	2454,0	6969,2
Збиток збиткових підприємств, млн грн	383,9	598,0	3352,5	2912,7	1582,5
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	29,7	48,5	7,9	3,8	19,2
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	н/д*	41,6	-2,4	-1,5	12,9

* за даними Державної служби статистики України та Головного управління статистики Харківської області

У 2020 р. 83,7 % аграрних підприємств були прибутковими, а їх сукупний прибуток становив понад 8,18 млрд грн. У 2021 р. частка прибуткових підприємств зросла до 86,7 %, фінансовий результат до оподаткування досяг 13,36 млрд грн, а рентабельність усієї діяльності — 41,6 %. Воєнний 2022 рік характеризувався різким погіршенням результатів: частка прибуткових підприємств скоротилася до 65,5 %, сукупне сальдо фінансового результату стало від'ємним і становило -540,0 млн грн, а рентабельність усієї діяльності — -2,4 %. У 2023 р. негативна тенденція збереглася: фінансовий результат становив -458,8 млн грн, а збитковими залишалися 33,0 % підприємств. У 2024 р. спостерігалося істотне відновлення: частка прибуткових підприємств підвищилася до 77,9 %, фінансовий результат до оподаткування став позитивним і досяг 5,39 млрд грн,

тоді як рівень рентабельності операційної діяльності зріс до 19,2 %, а всієї діяльності — до 12,9 %.

На тлі зазначених змін необхідно враховувати й об'єктивні інтеграційні процеси, що відбуваються у сільськогосподарському виробництві та безпосередньо впливають на масштаби, структуру і результативність діяльності аграрних підприємств. Порівняльний аналіз статистичних даних свідчить, що прибуткові підприємства упродовж досліджуваного періоду демонстрували вищий рівень реалізації виробничого потенціалу, що підтверджується більшими обсягами виробництва та кращими фінансовими результатами. Відмінності у доходності закономірно позначалися на рівні рентабельності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, а також на можливостях підприємств фінансувати відтворення та розвиток ресурсної бази.

Обґрунтований у дослідженні методичний підхід до оцінювання результативності та ефективності раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств дає змогу враховувати особливості їх територіального розміщення, параметри цільових ринків збуту, ресурсне забезпечення та тенденції структурних змін у сільськогосподарському виробництві. Раціоналізація спеціалізації при цьому розглядається як процес формування економічно доцільного співвідношення між окремими галузями та видами діяльності, яке забезпечує внутрішню ресурсну збалансованість підприємства, підвищення віддачі залучених ресурсів та адаптацію товарної структури виробництва до змін ринкового середовища.

З позицій забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств важливого значення набуває активізація внутрішніх резервів підвищення ефективності господарювання. До пріоритетних напрямів доцільно віднести оптимізацію масштабів і структури землекористування, що забезпечує повніше використання виробничого потенціалу та можливостей сучасних інтенсивних агротехнологій; диверсифікацію виробничої діяльності відповідно до обґрунтованої спеціалізації; формування раціональної виробничої програми за основними видами продукції; поглиблення інтеграційних і кооперaційних зв'язків. Реалізація зазначених напрямів сприяє підвищенню ефективності маркетингової діяльності, удосконаленню матеріально-технічного й технологічного забезпечення та зниженню трансакційних витрат підприємств.

Особливого значення набуває розширення можливостей використання земельних активів та прав користування ними у формуванні фінансового і ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Залучення земель сільськогосподарського призначення та пов'язаних із ними майнових прав до економічного обороту створює передумови для підвищення капіталізації підприємств, розширення їх інвестиційних можливостей та формування додаткової заставної бази. Водночас практичне використання такого потенціалу залежить від умов кредитування, фінансового стану позичальника, ліквідності забезпечення та рівня ризиків, притаманних аграрному виробництву.

За сучасних умов кредитні установи, як правило, застосовують підвищені вимоги до забезпечення позик у сільському господарстві, що зумовлено високою

залежністю результатів діяльності від природно-кліматичних, ринкових, логістичних та воєнних ризиків. Це обмежує доступ значної частини аграрних підприємств до довгострокового фінансування та посилює необхідність формування дієвих внутрішніх механізмів управління ресурсним потенціалом. У цьому контексті земельні ресурси мають розглядатися не лише як базовий засіб виробництва, а й як стратегічний актив, ефективність використання якого безпосередньо впливає на фінансову стійкість, інвестиційну спроможність, конкурентоспроможність та перспективи розвитку аграрного підприємства.

Третій розділ **«Архітектоніка механізмів та систем ефективного використання земельних ресурсів в менеджменті аграрними підприємствами»** присвячено систематизації інструментарію управління ефективністю використання земельних ресурсів у системі менеджменту аграрних підприємств, формуванню концептуальних і організаційних засад побудови та функціонування відповідного управлінського механізму, а також обґрунтуванню стратегічних пріоритетів і напрямів підвищення результативності землекористування в аграрних підприємствах.

Результати дослідження свідчать, що формування дієвого механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств потребує комплексного поєднання економічних, організаційно-управлінських, землевпорядних і ґрунтоохоронних інструментів. Землі сільськогосподарського призначення виступають базовим засобом виробництва в аграрній сфері, а характер їх використання безпосередньо впливає на обсяги та якість продукції, рівень виробничої результативності й стан агроекосистем. Ігнорування необхідності відтворення продуктивних властивостей земель, проведення компенсаційних і відновлювальних заходів призводить до деградації ґрунтового покриву, погіршення його якісних характеристик та поступового зниження економічної віддачі від землекористування.

Узгодження економічних, продовольчих та екологічних інтересів у сфері сільськогосподарського землекористування зумовлює необхідність удосконалення системи землевпорядного забезпечення та трансформації механізмів регулювання земельних відносин. Важливою складовою такого управління є землеустрій, який має виконувати не лише функції просторової організації земель, а й забезпечувати формування передумов для їх раціонального використання, збереження та відтворення. У зв’язку з цим потребують обґрунтування стратегічні засади розвитку землеустрою земель сільськогосподарського призначення, орієнтовані на підвищення ефективності землекористування та конкурентоспроможності аграрного виробництва.

У дослідженні сформовано архітектуру та архітектоніку механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств, основу якого становить інтегроване застосування економічного, організаційно-управлінського, землевпорядного та ґрунтоохоронного інструментарію (рис. 2).

Запропонована побудова механізму ґрунтується на інтегрованому підході, відповідно до якого управління ефективністю використання земельних ресурсів не може розглядатися відокремлено від загальної системи землекористування та

управління основною діяльністю аграрного підприємства. Такий підхід дає змогу поєднати механізм безпосереднього управління земельними ресурсами з механізмом управління результативністю виробничо-господарської діяльності. При цьому земельні ресурси розглядаються як системоутворюючий елемент ресурсного забезпечення підприємства, а управлінський вплив спрямовується на отримання збалансованих економічних, екологічних і соціальних ефектів.

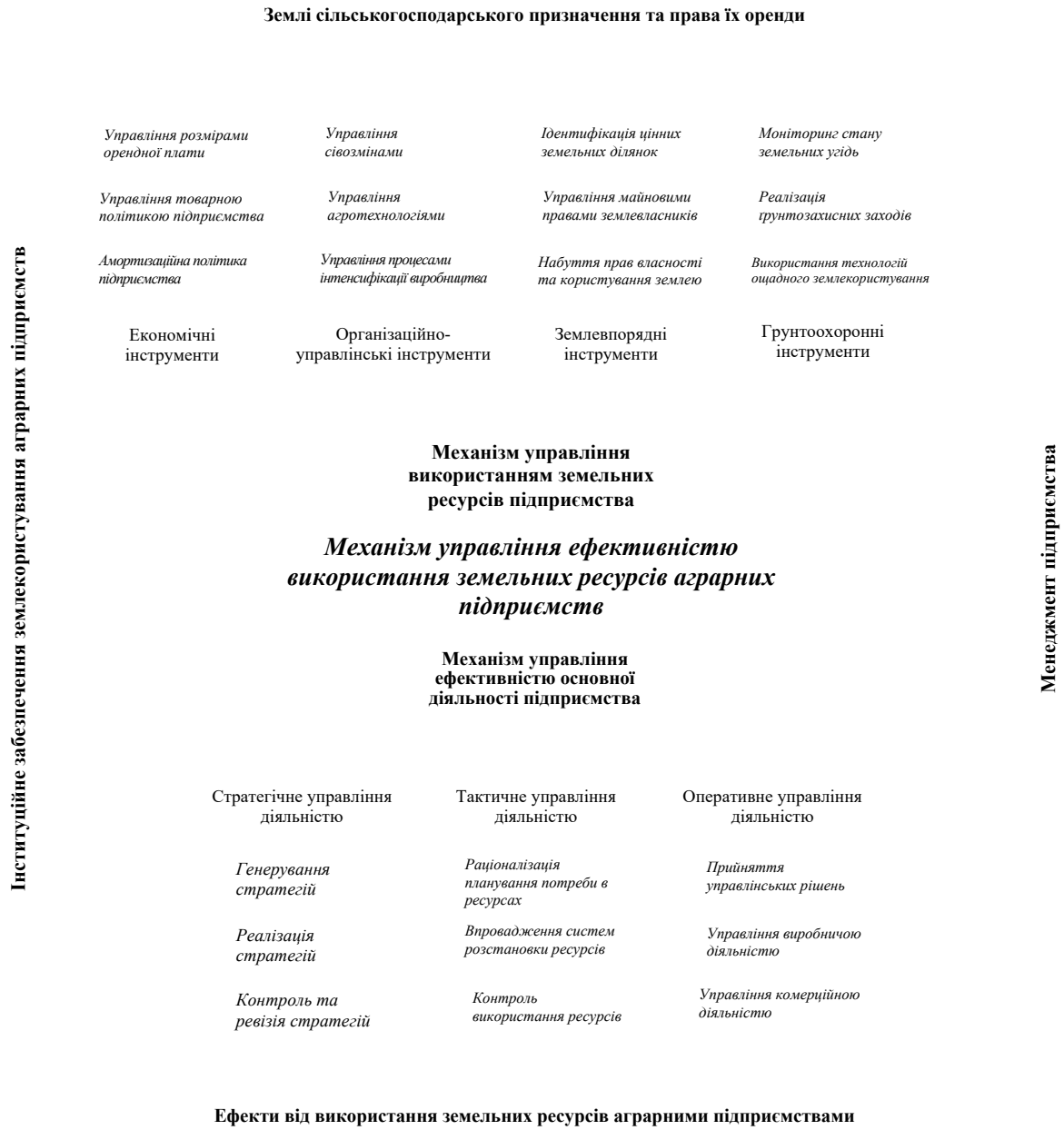

Рис. 2. Механізм ефективного використання земельних ресурсів в менеджменті основної діяльності аграрних підприємств

* розроблено автором

Сформований підхід до побудови механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів забезпечує узгодженість стратегічних, тактичних та оперативних управлінських рішень, їх взаємодоповнюваність і підпорядкованість загальним цілям функціонування та розвитку аграрного підприємства. Це передбачає інтеграцію відповідного механізму в загальну систему менеджменту та формування окремої функціональної стратегії

управління земельними ресурсами, яка має бути узгоджена із загальною корпоративною або господарською стратегією підприємства.

На відміну від інших ресурсних стратегій аграрного підприємства, зокрема стратегій фінансового, матеріально-технічного, технологічного, енергетичного та кадрового забезпечення, стратегія управління земельними ресурсами має специфічну спрямованість. Її зміст полягає не у скороченні потреби в цьому ресурсі, а у забезпеченні максимально раціонального його використання, підтриманні та відтворенні продуктивних властивостей земель, оптимізації структури землекористування та підвищенні економічної віддачі від одиниці земельної площі. Саме тому стратегічні орієнтири управління земельними ресурсами повинні формуватися з урахуванням довгострокових цілей розвитку підприємства, його виробничої спеціалізації, ресурсних можливостей, екологічних обмежень та очікуваних результатів основної діяльності.

Для кожного аграрного підприємства загальна мета розвитку має бути декомпозована на систему взаємопов’язаних стратегічних цілей та конкретизована через сукупність кількісних і якісних показників, які забезпечують її формалізацію, вимірюваність та можливість подальшого контролю результатів реалізації. У дослідженні обґрунтовано, що до ключових стратегічних орієнтирів управління ефективністю використання земельних ресурсів доцільно відносити інтенсифікацію землекористування, забезпечення підприємства необхідним обсягом земельних ресурсів, а також оптимізацію рівня концентрації земельного банку та масштабів виробництва сільськогосподарської продукції.

З урахуванням характеру стратегічних змін та можливостей підприємства запропоновано виокремлювати чотири базові типи стратегій управління ефективністю використання земельних ресурсів: стратегії концентрованого зростання, інтегрованого зростання, диверсифікованого зростання та скорочення. Вибір конкретного типу стратегії має здійснюватися з урахуванням досягнутого рівня ефективності землекористування, виробничої спеціалізації, масштабів діяльності, ресурсних обмежень та перспектив розвитку підприємства.

У процесі стратегічного планування необхідно також враховувати варіативність змін зовнішнього середовища. Реалізація обраної стратегії може відбуватися за інерційним, оптимістичним, реалістичним або песимістичним сценарієм, що потребує відповідної адаптації цільових орієнтирів, інструментів управління та параметрів використання земельних ресурсів. Такий підхід дає змогу підвищити гнучкість стратегічного управління та забезпечити відповідність рішень фактичним умовам функціонування аграрного підприємства.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та отримане нове вирішення наукового завдання обґрунтування теоретичних, методичних та

прикладних засад інтеграції механізмів та систем ефективного використання земельних ресурсів в менеджмент аграрних підприємств. Результати дослідження дають змогу зробити такі основні висновки:

1. У результаті дослідження сформовано цілісне уявлення про побудову та інтеграцію механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів у загальну систему менеджменту аграрного підприємства. Встановлено необхідність розмежування функціонального та інструментального впливу на стратегічному, тактичному й оперативному рівнях управління та узгодження цілей землекористування із загальними орієнтирами розвитку підприємства. Запропонована побудова механізму передбачає поєднання економічних, організаційно-управлінських, землевпорядних і ґрунтоохоронних інструментів з інструментарієм управління результативністю основної діяльності, що забезпечує збалансоване досягнення економічних, екологічних і соціальних ефектів.

2. Сформовано та апробовано методичний підхід до оцінювання ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, який передбачає комплексне врахування економічних результатів, екологічних наслідків та соціальних ефектів землекористування. Встановлено визначальне значення економічної ефективності як базової передумови для формування інших результатів використання земель, а також доведено необхідність врахування товарної й галузевої спеціалізації підприємств. Проведені розрахунки засвідчили диференціацію рівня ефективності землекористування залежно від виробничої структури, масштабів діяльності та умов господарювання.

3. Систематизовано інструментарій управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств за характером впливу, складністю застосування та рівнем управління. Виокремлено інструменти прямої та опосередкованої дії, а за функціональним призначенням — економічні, організаційно-управлінські, землевпорядні та ґрунтоохоронні. Їх диференційоване застосування дає змогу забезпечувати комплексний вплив на економічну результативність землекористування, його соціальні наслідки та екологічний стан земель.

4. Встановлено, що функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення трансформує економічні умови землекористування аграрних підприємств та впливає насамперед на їх інвестиційний потенціал, вартість прав користування земельними ділянками та можливості фінансування заходів із відтворення родючості ґрунтів. Повноцінніше залучення земельних активів до економічного обороту розширює можливості їх використання як майнового забезпечення та створює додаткові передумови для залучення фінансових ресурсів, модернізації матеріально-технічної бази й підвищення результативності господарської діяльності.

5. Уточнено економічний зміст земельних ресурсів аграрного підприємства як сукупності земель сільськогосподарського призначення, що перебувають у його власності або користуванні та залучаються до виробничо-комерційної діяльності. Обґрунтовано їх системоутворюючу роль у формуванні

ресурсного потенціалу підприємства. Визначено основні особливості земельних ресурсів: природне походження, незамінність у сільськогосподарському виробництві, безпосередній вплив на формування інших складових ресурсного забезпечення та визначення виробничої спеціалізації й просторової організації діяльності підприємства.

6. Доведено необхідність розгляду ефективності використання земельних ресурсів у взаємозв'язку економічної, екологічної та соціальної складових. Встановлено, що економічна результативність створює фінансову основу для реалізації екологічних заходів та формування соціальних ефектів, тоді як її рівень залежить від спеціалізації, масштабів і структури виробництва. Збалансованість зазначених трьох груп результатів визначено як важливий критерій раціональності землекористування та довгострокової стійкості аграрного підприємства.

7. Обґрунтовано методичні положення щодо раціоналізації спеціалізації аграрних підприємств з урахуванням їх територіального розміщення, характеристик цільових ринків, виробничої структури та ресурсного забезпечення. Встановлено, що підвищення ефективності землекористування потребує оптимізації масштабів земельного банку, раціонального поєднання галузей, диверсифікації виробництва, формування обґрунтованої виробничої програми, а також поглиблення інтеграційних і кооперaційних зв'язків. Реалізація зазначених напрямів створює передумови для повнішого використання виробничого потенціалу та сучасних агротехнологій.

8. Визначено склад і послідовність застосування інструментів управління ефективністю використання земельних ресурсів на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях. Обґрунтовано, що економічні та організаційно-управлінські рішення мають доповнюватися землевпорядними та ґрунтоохоронними заходами, оскільки довгострокова результативність землекористування безпосередньо залежить від збереження продуктивних властивостей земель. Недостатність відновлювальних заходів призводить до деградації ґрунтів, скорочення їх продуктивності та погіршення економічних результатів сільськогосподарського виробництва.

9. Сформовано стратегічні орієнтири підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, які охоплюють інтенсифікацію землекористування, забезпечення необхідного обсягу земельних ресурсів, оптимізацію їх концентрації та узгодження земельного забезпечення з масштабами виробництва. Запропоновано застосовувати стратегії концентрованого, інтегрованого та диверсифікованого зростання, а також стратегії скорочення залежно від стану підприємства та характеристик середовища. Їх реалізацію доцільно здійснювати з урахуванням інерційного, реалістичного, оптимістичного та песимістичного сценаріїв, що забезпечує адаптивність стратегічних рішень до зміни умов господарювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

статті у наукових фахових виданнях

1. **Томах В. Ю.**, Приймак Д. П. ГІС-технології та електронна

паспортизація полів у системі контролю землекористування: створення цифрових двійників та оперативне управління активами. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 6. С. 154-157. DOI: https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-6-34 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні типології інструментів забезпечення ефективного використання земельних ресурсів*)

2. **Томах В. Ю.** Фінансово-економічні важелі оптимізації витрат на використання. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 1. С. 404 – 407. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-79

3. **Томах В. Ю.** Економічна сутність та роль земельних ресурсів у системі менеджменту сучасного аграрного підприємства. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2025. № 2 (34), С. 364-377. DOI: https://doi.org/10.58253/2078-1628-2025-2(34)-025

4. **Томах В. Ю.**, Приймак Д. П., Лахматова О. В. Розвиток та інтеграція систем і механізмів управління земельними ресурсами в менеджменті аграрних підприємств. *Інституціональний вектор економічного розвитку*. 2015. Вип. 8 (2). Ч. 2. С. 109-119. (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні процедур інтеграції механізмів та систем управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджмент аграрних підприємств*)

5. **Томах В. Ю.**, Приймак Д. П., Цюпак В. П. Стратегічне управління потенціалом конкурентоспроможності аграрних підприємств: інтеграція механізмів та інструментарію ефективного землекористування. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020, № 4, Том 3. С. 372-379. 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-65 (*авторський внесок полягає в ідентифікації впливу ефективності на конкурентоспроможність та систематизації інструментів управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрними підприємствами*)

статті у наукових періодичних виданнях інших держав та вітчизняних виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

6. **Томах В. Ю.** Системний підхід та критеріальний базис оцінки ефективності використання земельного потенціалу. *«Colloquium-journal»*. #1(266), 2026. Part 2. с. 63-69. https://doi.org/10.5281/zenodo.18649897

в інших виданнях

7. **Томах В. Ю.** Критерії ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. *Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Харків: ХНТУСГ, 2015. С. 132-135.

8. **Томах В. Ю.** Системи підвищення ефективності землекористування в менеджменті аграрних підприємств. *Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку*: Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Миколаїв / За заг. ред. Скупського Р.М. Миколаїв: ВСП МІРЛ ЗВО «Університет «Україна», 2023. С. 216-218.

9. **Томах В. Ю.** Типологія механізмів управління ефективністю використання земельних ресурсів. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава

: ПДАУ, 2024. С. 387-389.

10. **Томах В. Ю.** Архітектоніка механізмів та систем ефективного використання земельних ресурсів аграрних підприємств. *Пріоритети розвитку тваринництва в умовах війни та повоєнного відновлення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої до 95-річчя заснування Інституту тваринництва НААН. Харків: Інститут тваринництва НААН, 2024. С. 101-103.

АНОТАЦІЯ

Томах В. Ю. Інтеграція механізмів та систем ефективного використання земельних ресурсів в менеджмент аграрних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України, Харків, 2026.

Дисертація присвячена отриманню нового вирішенню обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад інтеграції механізмів та систем ефективного використання земельних ресурсів в менеджмент аграрних підприємств. Ідентифіковано місце та роль земельних ресурсів в системі ресурсного забезпечення діяльності аграрних підприємств. Визначено економічні, екологічні та соціальні аспекти позиціонування земельних ресурсів в якості об'єктів управління в менеджменті аграрних підприємств. Обґрунтовано методичні засади оцінювання ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Виконано оцінку рівня ефективності використання земельних ресурсів в аграрних підприємствах. Визначено вплив спеціалізації аграрного підприємства на ефективність використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Окреслено напрями змін ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами при трансформації земельних відносин. Ідентифіковано інструменти управління ефективністю використання земельних ресурсів в менеджменті аграрних підприємств. Обґрунтовано архітектоніку механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Визначено стратегічні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами. Обґрунтовано концептуальні засади побудови та інтеграції в менеджмент аграрних підприємств механізму управління ефективністю використання земельних ресурсів, в основу якого покладено поділ функціонального та інструментального навантаження компонент системи управління основною діяльністю, які здійснюють вплив на використання земельних ресурсів, на стратегічний, тактичний та оперативний рівні з виокремленням процедур раціоналізації стратегій підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності, ідентифікацією відповідних стратегічних орієнтирів. Розроблено методичні підходи до визначення рівня ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами, який базується на врахуванні товарної та галузевої спеціалізації підприємств-товаровиробників, оцінці екологічних та соціальних наслідків використання земель через призму економічної

ефективності здійснення основної діяльності на основі здійснення ретроспективного аналізу динамки визначених показників. Визначено характеристик земельних ресурсів, як об'єкта управління в менеджменті аграрних підприємств, шляхом ідентифікації економічних, екологічних та соціальних аспектів відтворення в сільськогосподарському виробництві, а також встановлення взаємозалежності ефектів у перелічених сферах в процесі використання земель сільськогосподарського призначення підприємствами-товаровиробниками. Ідентифіковано стратегічні напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів аграрними підприємствами шляхом формалізації відповідних портфелів стратегічних рішень в залежності від відповідності досягнутого та очікуваного рівня економічної ефективності використання земельних ресурсів прогнозованим результатам основної діяльності аграрних підприємств з подальшим виділенням стратегій концентрованого зростання, стратегій інтегрованого зростання, стратегій диверсифікованого зростання та стратегій скорочення з урахуванням можливостей підприємств.

Ключові слова: земельні ресурси, ефективність, стратегія, механізм управління, інструменти управління.

ANNOTATION

Tomakh V.Yu., Integration of mechanisms and systems for the effective use of land resources into the management of agricultural enterprises. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). – Livestock Farming Institute of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2026.

The dissertation is dedicated to obtaining a new solution for the justification of the theoretical, methodical and applied principles of the integration of mechanisms and systems of effective use of land resources in the management of agricultural enterprises. The place and role of land resources in the system of resource provision of agricultural enterprises is identified. The economic, ecological and social aspects of the positioning of land resources as objects of management in the management of agrarian enterprises are defined. The methodical principles of evaluating the effectiveness of the use of land resources by agricultural enterprises are substantiated. The assessment of the level of efficiency of the use of land resources in agricultural enterprises was carried out. The influence of agricultural enterprise specialization on the efficiency of land resource use of agricultural enterprises is determined. The directions of changes in the efficiency of the use of land resources by agricultural enterprises during the transformation of land relations are outlined. The tools for managing the efficiency of the use of land resources in the management of agricultural enterprises have been identified. The architecture of the mechanism for managing the efficiency of the use of land resources of agricultural enterprises is substantiated. Strategic directions for increasing the efficiency of land resource use by agricultural

enterprises have been determined. The conceptual principles of the construction and integration into the management of agricultural enterprises of the mechanism for managing the efficiency of the use of land resources are substantiated, which is based on the division of the functional and instrumental load of the components of the main activity management system, which influence the use of land resources, at the strategic, tactical and operational levels, with the separation of procedures rationalization of strategies for increasing economic, environmental and social efficiency, identifying relevant strategic guidelines. Methodical approaches have been developed to determine the level of efficiency of the use of land resources by agricultural enterprises, which is based on taking into account the commodity and industry specialization of commodity-producing enterprises, the assessment of the ecological and social consequences of land use through the prism of the economic efficiency of the implementation of the main activity on the basis of a retrospective analysis of the dynamics of the specified indicators. The characteristics of land resources as an object of management in the management of agricultural enterprises were determined by identifying the economic, ecological and social aspects of reproduction in agricultural production, as well as establishing the interdependence of effects in the listed areas in the process of using agricultural land by commodity-producing enterprises. Strategic directions for improving the efficiency of the use of land resources by agricultural enterprises were identified by formalizing relevant portfolios of strategic decisions depending on the compliance of the achieved and expected level of economic efficiency of the use of land resources with the predicted results of the main activity of agricultural enterprises with the further allocation of strategies of concentrated growth, strategies of integrated growth, strategies of diversified growth and reduction strategies taking into account the capabilities of enterprises.

Keywords: land resources, efficiency, strategy, management mechanism, management tools.

Підписано до друку 28 серпня 2026 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м^2. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 0,9 ум.-друк. арк.; 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 335